Naar een gestroomlijnde aanpak van de vismigratieproblemen

Sinds januari jl. beschikt Nederland over een nieuw en bijzonder overzicht van de belangrijkste vismigratieknelpunten en vispassages. Op de internet-pagina www.vismigratie.nl staan in totaal ruim 2.600 stuwen, gemalen en sluizen die door waterschappen en Rijkswaterstaat als vismigratieknelpunt zijn aangemerkt. In het kader van de Europese Kaderrichtlijn Water worden deze knelpunten de komende 20 jaar geslecht. Gestreefd wordt naar herstel van de vismigratieroutes en de ontwikkeling van een gezonde visstand. Het overzicht van knelpunten en vispassages behelst een eerste concept. In de loop van dit jaar moet het overzicht een definitief karakter krijgen.

Stuw Lith met waterkrachtcentrale in de Maas. Hier is een vispassage aangelegd. De schadelijke werking van de turbines van de centrale blijft echter de komende jaren een aandachtspunt.

De visstand vormt binnen de Kaderrichtlijn Water één van de biologische kwaliteitsparameters. De KRW vraagt waterbeheerders om de doelen en maatregelen af te leiden voor de visstand. Het opheffen van migratiebarrières (zoals stuwen, waterkrachtcentrales, gemalen en sluizen) is - naast herstel van leefgebieden - door waterbeheerders geïdentificeerd als een belangrijke maatregel om een gezonde visstand te bereiken. Bereikbaarheid van paai- en opgroeigebieden voor vissen heeft inmiddels een vaste plek in het Europese en landelijke beleid.

Een landelijk beeld van de migratieproblemen en de aanpak hiervan was tot voor kort echter niet te geven. Daarom is in de Decembernota 2006 afgesproken om een lijst met prioritair op te heffen vismigratieknelpunten op te stellen. Doel hiervan is het bevorderen van vismigratie naar ecologisch waardevolle wateren in binnen- en buitenland. Deze actie is onder auspiciën van de Unie van Waterschappen en DG Water opgepakt door Sportvisserij Nederland, de Waterdienst van Rijkstwaterstaat en de adviesbureaus Visadvies en Wanningen Water Consult.
Het project - met de titel 'Nederland leeft met vismigratie' - heeft de volgende doelstellingen:

- Een landelijk overzicht genereren met alle beschouwde en specifiek de geprioriteerde op te heffen knelpunten en gerealiseerde vismigratievoorzieningen binnen voor de KRW begrensde waterlichamen;
- Een landelijk advies opstellen voor een aanpak voor prioritering van migratieknelpunten in Nederland, in samenwerking met de regionale waterbeheerders;
- Het beschikbaar stellen van de verzamelde informatie voor een breed publiek via internet door de gegevens op een landelijke kaart weer te geven.

In eerste instantie is bij alle waterbeheerders in Nederland informatie opgevraagd over de beleidsmatige status en voortgang van de aanpak van de vismigratieproblemen.

Vervolgens is detailinformatie opgevraagd over knelpunten en migratievoorzieningen voor vissen en verwerkt tot een landelijk geüniformeerde vismigratietabel.

Vissen hebben een natuurlijk gedrag om zich van water naar water te verplaatsen; voor sommigen is dit zelfs van levensbelang. Veel vissen komen echter onnatuurlijke barrières tegen: kunstwerken die nodig zijn om Nederland veilig, droog en bevaarbaar te houden, zoals dijken en dammen, de waterpompen (stuwen en gemalen), siphons en sluizen, maar ook waterkracht-centrales op de grote rivieren (Linne, Lith, Maurik en Hagestein). Deze kunstwerken kunnen vissen beschadigen en vormen soms onoverkomelijke obstakels in één of meerdere richtingen (stroomopwaarts, stroomafwaarts of beide).
Van deze barrières liggen duizenden in de zogeheten KRW-waterlichamen (de belangrijkste waterlichamen van Nederland), zo bleek uit de artikel 5-rapportages die in 2004 voor de Kaderrichtlijn Water zijn gemaakt. Het gevolg voor zalm en aal is dat de populaties aan vitaliteit verliezen en herstel van dalende bestanden bemoeilijkt wordt. Datzelfde probleem geldt voor diverse andere vissoorten in Nederland, zoals de barbeel, driedoornige stekelbaars, sneep, winde, serpeling, kopvoorn of beekprik. Vissoorten die weliswaar niet vanuit zee optrekken naar het zoete water maar migreren in binnenwateren, zoals de overgangen van zoet naar zout water, grote rivieren, grote stilstaande meren en kanalen en de bovenlopen van kleine rivieren en beken.

Afb. 1: De migratieroute van type 3 (rivierprik, winde). Rivierprik trekt tussen zee en de beneden- en middenlopen van rivieren in Nederland, Duitsland en België. Winde migreert uitsluitend in het zoete water, waar hij dezelfde routes als rivierprik gebruikt.

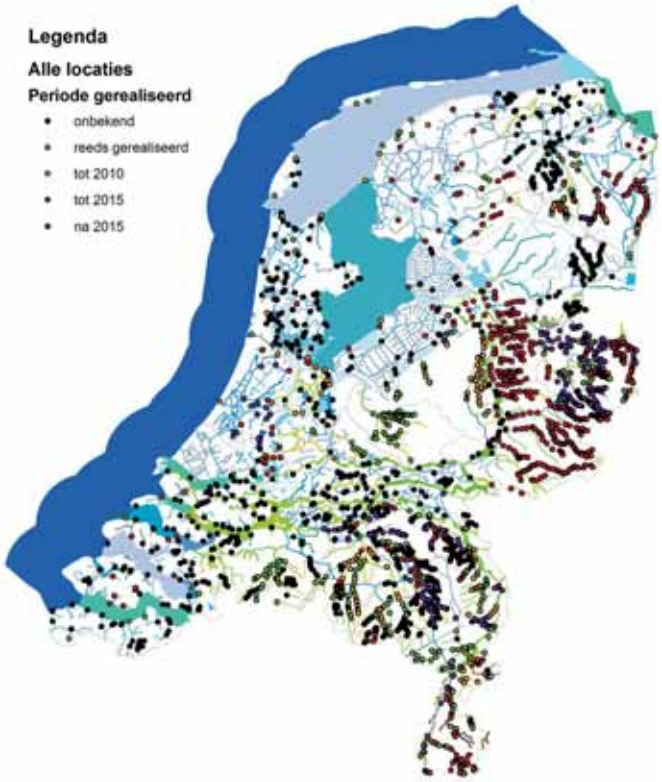

Afb. 2: Landelijk overzicht van migratieknelpunten op belangrijke migratieroutes. Per knelpunt is aangegeven of een migratievoorziening aanwezig is, of in de toekomst (voor 2010, voor 2015 of na 2015) een voorziening wordt aangelegd en of nog niet bekend is of er een voorziening komt.

Deze tabel is geanalyseerd en gecombineerd met ecologische informatie over belangrijke trekroutes en leefgebieden voor vissen. Met nadruk is gekozen om de migratieproblemen vanuit ecologisch oogpunt te benaderen. De migratie-eisen van vissen staan hierbij centraal. Vissoorten zijn geselecteerd op basis van hun migratiebehoeften. Dit is gekoppeld aan de verspreiding van specifieke waterlichamen die ze tijdens hun levenscyclus nodig hebben (zie de tabel en afbeelding 1). Door een combinatie te maken met de vismigratietabel is inzichtelijk gemaakt welke migratieroutes landelijk van belang zijn.
Met de contactpersonen van de regionale waterbeheerders en een aantal deskundigen van adviesbureaus is een werksessie gehouden, waarop de bevindingen van de studie zijn voorgelegd en besproken. Toen bleek veel draagvlak en belangstelling voor de gekozen aanpak te bestaan.

Tabel 1. Vissoorten met nadrukkelijke migratiebehoeften en de relevante KRW-watertypen. R = stromende wateren, K = kanalen, M = meren en O = overgangswateren (estuaria).

vissoort	type migratie	KRW-watertype
atlantische steur, atlantische zalm, elft, zeeforel, zeeprik	type 1: migratie van zee via de grote rivieren naar midden- en bovenlopen van rivieren in Duitsland, België en Frankrijk	R7, R8, R15, R16, K1, K2, K3, O2
driedoornige stekelbaars, spiering	type 2: migratie tussen zee, overgangswateren en aangrenzende waterlichamen (R en M-typen)	R8, K1, K2, K3, O2, M8, M10, M14, M21, M27, M30, M31, M32
rivierprik, winde	type 3: migratie van zee naar beneden- en middenlopen van rivieren	R5, R6, R7, R8, R10, R12, R14, R15, R18, O2, K1, K2, K3
Europese aal of paling	type 4: migratie tussen zee, rivieren en de grote meren, boezems en kanalen.	R6, R7, R8, R16, K1, K2, K3, O2, M14, M20, M21, M27, M30, M32
barbeel, kopvoorn, kwabaal, sneep, serpeling	type 5: migratie tussen rivieren, kleine riviertjes en beken.	R6, R7, R8, R10, R12, R14, R15, R16, R18
beekprik	type 6: migratie tussen (bovenlopen van) kleine rivieren en beken	R4, R5, R10, R14, R18
de meeste vissoorten van het stilstaande water, zoals snoek, baars en blankvoorn	type 7: migratie tussen de stilstaande wateren (M-typen)	afhankelijk van lokale omstandigheden (o.m. noodzaak tot isolatie)

Aan de slag

Ruim 90 procent van de waterbeheerders heeft voor dit project informatie aangeleverd ten aanzien van beleid en de vismigratie-tabel. Qua volledigheid van gegevens scoort het project hiermee ruim voldoende. Door de grote hoeveelheid knelpunten zijn de lijsten niet altijd volledig ingevuld. Door enkele waterbeheerders werd alleen informatie over de belangrijkste knelpunten aangeleverd.
Uit de informatieronde blijkt dat in Nederland al jaren gewerkt wordt aan de aanpak van de vismigratieproblemen. Het merendeel van de waterbeheerders heeft beleid en criteria voor vismigratie ontwikkeld. Het 'van bron tot monding' aanpakken van de problemen is een principe dat steeds meer ingang vindt. Wel bestaan duidelijke verschillen tussen de waterbe-heerders in de mate waarin vismigratie is verankerd binnen het beleid en beheer. Voor een aantal waterbeheerders is het inbedden van de vismigratie als onderdeel van water-schapsbeleid een duidelijk aandachtspunt. Enkele waterbeheerders hebben aangegeven binnenkort te gaan prioriteren en beleid uit te gaan werken.

Ambitie

In totaal is door de waterbeheerders van meer dan 2.600 knelpunten informatie aangeleverd over onder meer de exacte ligging, het type waterlichaam, de aard van het knelpunt, de aanwezigheid van een migratievoorziening, de prioriteit en

planning om een voorziening aan te brengen (zie afbeelding 2). Bij 390 knelpunten (15 procent) is reeds een oplossing uitgevoerd. Voor de periode tot aan 2015 is het de bedoeling bijna 1.000 knelpunten passeerbaar te maken. De komende maanden wordt dit in het KRW-proces bestuurlijk vastgelegd. De overige knelpunten staan op de planning voor de periode 2015-2027. Voor 880 knelpunten is niet aangegeven of een voorziening nodig is. Daarover moet dit jaar meer duidelijkheid komen.

In de studie zijn vissoorten met nadrukkelijke migratiebehoeften geselecteerd. Op basis hiervan adviseren de betrokken partijen dat leefgebieden voor deze soorten bereikbaar worden gemaakt voor het opbouwen van levensvatbare populaties. Binnen deze groep van vissoorten zouden de soorten van de Europese Habitatrichtlijn (zalm, zeeprik, rivierprik, beekprik, elft en fint) en de aal (vanwege de Europese Aalverordening) extra voorrang bij de uitvoering moeten krijgen. De vismigratietabel omvat 2.114 knelpunten in de voor deze vissoorten belangrijke waterlichamen. Een belangrijk aandachtspunt voor de beheerplannen die de komende tijd voor de Natura 2000-gebieden worden gemaakt.

De studie vormt tevens de basis voor de Nederlandse insteek voor de herziening van de Benelux beschikking M(96)5 voor vrije vismigratie.

Hoe verder?

Met dit project is een grote stap gezet naar een landelijke harmonisatie van de vismigratieproblemen. Er is zicht gekomen op de omvang en de aanpak van de problemen op de belangrijkste routes en in de ecologisch waardevolle waterlichamen. Voor het maken van verdere keuzes in de prioritering en de knelpunten waarvan informatie ontbreekt, is het van belang de regionale kennis over de kwaliteit (EHS, Natura 2000, waterkwaliteit) en onderlinge samenhang van waterlichamen het komende jaar in te brengen.

De uitkomsten van deze studie vormen een belangrijke basis voor de aanpak van de vismigratieproblemen voor de komende jaren. Het is essentieel om het basisbestand met knelpunten en vispassages actueel te houden en beschikbaar te maken.

Voor veel vissoorten (zalm, zeeforel, rivierprik, aal) vormen de Maas, Schelde, Overijsselse Vecht en Rijn een verbinding tussen de zee en de rivieren en beken in Duitsland, België en Frankrijk. Het is nog onduidelijk of er verschillen en overeenkomsten zijn qua aanpak van vismigratieproblemen in Duitsland en België. Het verdient daarom aanbeveling om een harmonisatie op dit thema uit te voeren in het kader van de internationale stroomgebiedsbeheersplannen die in 2009 worden vastgesteld.

Om de oplossingen en knelpunten rond vismigratie inzichtelijk te maken, zijn 2.600 locaties geplaatst op www.vismigratie.nl. Het overzicht is in feite te beschouwen als een soort routeplanner voor de vissen. Bij het inzoomen op de kaart zijn 'rode visjes' te zien die knelpunten aangeven en 'groene visjes' die doorgaande waterwegen aangeven, de locaties waar vissen gemakkelijk langs kunnen zwemmen.

Niels Brevé (Sportvisserij Nederland)
Tom Buijse (Deltares)
Martin Kroes en Tim Vriese (VisAdvies)
Herman Wanningen (Wanningen Water Consult)

Gemaal Noordpolderzijl nabij Usquert (Groningen) is voorzien van een vispassage en scoort goed ('groen') op www.vismigratie.nl.